

östelepek lakói valószínűleg a kétsoros árpát, az aprószemű, továbbá az ágas-kalászu búzát termelhették. A kalászrajzokkal díszített, olykor akós ürtartalmú, díszes edényekben a gabonamagvakat tarthatták s a stilizált s olykor meglepően ügyes és gondos művű, vésett kalászrajzok az őslakók nem közönséges ábrázoló képességéről tanuskodnak. Mindenesetre fejlett művészi érzék s nagy technikai ügyesség kellett ahhoz, hogy ily nehéz növényi díszítő formákat tudjon alkalmazni edényein egy őskori nép. És hogy e formákat gyakran alkalmazza, némi következtetést vonhatni ebből arra is, hogy a szarvasi újabb-kőkori lakók intenzív gabonatermelést folytathattak s e tekintetben Szarvasterülete valóságos termelési góc lehetett az Alföldön, honét talán még exportált is gabonamagvakat, főleg dél felé a Körös, Tisza, Maros, Aranka mentén s talán a Duna révén ez az export átnyúlt a Balkánra is. Tekintettel ama körülményre, hogy sem a hazai, sem a külföldi irodalom — a lourdesi lelet kivételével — kalászrajzos edényekről az őskori leletek között nem tesz említést, a szarvasi leletek, mint egyedülállók, nemcsak a hazai, de az általános emberi művelődés szempontjából is, mint az őskori gazdasági kultúra emlékei, komoly figyelmet és bővebb tanulmányozást érdemelnek.

Krecsmárik Endre.

Az antik mozaikművészeti kutatások újabb eredményei.

Az utolsó évtizedek kutatói fáradoztak legtöbbet az antik mozaikművészet jelentőségének elismertetéséért. *Gauckler*, aki a Daremberg—Saglio-féle Dictionnaire des antiquités grecques et romaines számára a Musivum opus címszót megírta, új fejezetet nyitott. Arra a merész dologra vállalkozott ugyanis, hogy az elődök részletkutatásai és egyes elszórtan található anyagismertetésekre támaszkodva megírja az antik mozaikművészet fejlődésének összefoglaló tör-

ténetét. *Gauckler* élesen elhatárolta a mozaikművészet dekoratív irányváltásainak mesgyéit, s ebbe a skatulyázó rendszerbe nem egy kiváló kutató egész nyugodtan elrendezte a kutatásai területén talált mozaikpadozatokat. Utána senki sem vállalkozott, hogy még egyszer összefoglaló történeti művet írjon az antik mozaikokról, mert ennek, mint azt a kutatók egyöntetűen elismerik, még soká nem jön el az ideje. Ellenben megnövekedett a mozaikismertetések száma; az önálló könyvek és díszkiadások nemcsak egyes gyűjtemények vagy városok, hanem egy-egy tartományon belül tárják már elének az anyagot, bő alkalmat nyújtva a nagy gócpontok vezető szerepének tisztázásához, a mozaikművesség díszítő elemeinek, a mozaik képmezők korszakonként jellegzetessé váló geometrikus beosztásának megismeréséhez, a többi művészi ágakkal való érintkezés minéműsége, s az antik életbe való szerves bekapcsolódásának megvilágítására. Ezek az újabb ismeretéseik és tanulmányok *Gauckler* összefoglalásainak eredményeit több esetben alátámasztották, de sok tételében elvetni vagy módosítani kényszerítették. A mozaikművészet pártolása a költséges műszeret közé tartozott, s egy Seneca vagy Apuleius divatörületnek bélyegezte meg. Az anyag, mivel a musivarius dolgozik, tartós, s így a mozaikalkotás nem rövid időre készül, s a javításokkal pusztulásának gátat lehet vetni. Ezek a körülmények is hozzájárultak, hogy a mozaikművészet egyik hordozója legyen a művészeti konzervatívizmusnak. Az antik díszítő- vagy kisművészet elemeit szívtá fel, változtatta; az újabb dekoratív irányok is otthonra találtak nála, de sohasem forradalmi újítás alakjában. A dekoratív megoldásoknál, a képmezők szakaszokra való beosztásánál és díszítésénél mindig jelen van a nyugodt számítás, a multnak, a klasszikus eredetű ornamentikának a megbecsülése, s időnként való felfrissítése. Ezért nehéz egy-

egy római mozaikpadlót díszéi és beosztása alapján időbelileg meghatározni, s a díszítő elemek eredeti keletkezési helyére azonnal rámutatni, ha a leletkörülmények útmutatásait nélkülözni kell. Erőltetettnek kell tartanunk azt is, mikor egyes mozaikpadlóknak a korát a pompeji falfestészet irányával való kisebb-nagyobb egyezései miatt szűk határok közé helyezik. (V. ö. R. Herbig, *Germania*, IX (1925) S. 138–141, különösen a jegyzetek adatai.)

Jelen alkalommal az antik mozaikművészet egypár kevésbé tisztázott kérdésére szeretnők a figyelmet felhívni az utóbbi évek mozaiktanulmányai alapján. A mozaikművészet bennünket közelebb-ről is érdekelhet, mert Pannonia és Dácia területéről nemcsak egypár mozaikpadlót ismerünk. Oly nagyszámban jutottak ránk ilyen emlékek (természetesen a XVII. és XVIII. században elpusztultakat és az egyszerű darabokat is beszámítva), hogy Pannonia körülbelül 400 mozaikjával a római birodalom provinciái között a nevezetesebbek közé számítható.

I. A mozaikművészet eredete.

A legújabb kutatások alapján szakítanunk kell azzal a régebbi feltevessel, hogy az antik mozaikművészet alapját egész Keleten keressük s hogy az ó-mezopotámiai, különböző színűre égetett agyagpálcákak összerakásából keletkező falburkolásban vagy az egyiptomi régi birodalomban elterjedt emallapocskálal való falinkrustációban az antik mozaikok előfutárait lássuk.

W. Leonhard kimutatta, hogy a keleti falinkrustáció és az antik padló-díszítés között nem áll fenn kapcsolat. (*Mosaikstudien zur Casa del Fauno in Pompeji*. Kül. lenyomat Neapolis II. évf. ből. 60. köv. old.) A mozaik eredeti célja a padló díszítése volt, s a padozatoknál, s azok díszítésénél kell keresni a kirakásos díszítőeljárás első feltűnését. A mozaik nem a falburkolás utánzásaként kerül a földre, hanem ellenkezőleg, épp

a falmozaik, mint azt a hellenisztikus és római példák mutatják (pompeji kút-fülkék, apszis díszek, kupolamozaikok stb.), csak később tűnik fel, s a padlóról kerül át a falra. (V. ö. Ricci, *Boll. d'arte* VIII (1914) p. 273 seq.; Cecchelli, *Origini del mosaico parietale cristiano*. *Architettura et arti decorative* II (1923) p. 3 sq. e 49 sq.)

Az antik mozaik keletkezésének helye nem Keleten van, hanem klasszikus görög talajon és a szigeteken. (Leonhard id. m. 65. köv. 1.) Az aegaei és mykenaei kultúrában már erősen jelentkezik a padló díszítésére irányuló törekvés. Ennek kétféle megnyilvánulási formája volt. Az egyik, mikor kerek, színes kis folyamkavicsokkal rakták ki a padlót, másik, mikor mészhabarcos síma felületet állítottak elő, s ezt díszítették. Ez a szokás, főleg a kavicsokkal való díszítés vagy padlófestés kimutatható az archaikus kor templomainál is. De a nagyméretű templomépítkezések korában a Kr. e. V. és IV. században a díszes márványlemezekkel való padlóburkolás mellett a kavicskirakásos mozaik háttérbe szorult, s kisméretű helyeken, magánlakásokban, sírépületekben él tovább. Így a langazai tumulus sírkamarájában (*Makridy-Bey*, *Arch. Jahrb.* XXVI (1911). S. 211 ff.), az eretiai sírkamrában (*Vollmoeller*, *Athen. Mitt.* XXVI (1901) S. 340), az Enneakrunos-forrás közelében felásott magánház két szobájában (*Dörpfeld*, *Athen. Mitt.* XIX (1894) S. 507 ff.) és Athénben a királyi kertek mellett ástak ki ilyen mozaikokat. (*Smith*, *Ann. Brit. School at Athens* III (1896–1897) p. 184.) Dörpfeld az általa felásott magánlakás két szobájának mozaikjait, melyeknek a kavicsai meg voltak dolgozva, s a színes kövecskék egyszerű mintát adtak, a legrégebbi görög mozaikoknak tartotta.

Ezek az egyszerű korai mozaikok voltak előfutárjai az olympiai Zeus-templom híres és sokat vitatott színes folyókövecskékből összerakott mozaikjának, mely

keretezett mezőben tritonokat és erosokat ábrázolt. (*Olympia* II. Baudenkm. 10, 180, Taf. CV; *Leonhard*, id. m. S. 70, Taf. V.) *Gauckler* ezt rómaikorinak tartotta, bár csodálkozott, hogy ily kezdetleges technikával és ily kevés mozaikművésziességgel díszítsék épp az egyik legnagyobb, a régi Hellas leghíresebb templomát. (Daremberg—Saglio, Dict. p. 2090.) *Leonhard* a mozaiktechnika és az ábrázolás stilisztikai vizsgálatán át e mozaik korát óvatosan a Kr. e. IV. sz. utolsó évtizedeibe helyezi, messzebb nem megy vele, mint pl. *C. Smith* (id. h. p. 185), de kétségtelen korai volta mellett bizonyít az is, hogy e mozaikot egy köztársaság korába teendő római márványlemezes padozat alatt találták. Ma már nem támaszt többé kétséget az olimpiai Zeus-templom mozaikjának kora a kutatók előtt. Ez a legrégibb alakos mozaik, s közvetlen a Dörpfeld által felásott ornamentális mozaikokhoz csatlakozik. De egy fontos és döntő lépést is látni itten, mely a mozaik művészi fejlődésének lehetőségét rejtette magában, s ez az, hogy az egyes kövecskék már faragva voltak és szabályosan voltak összetéve, mint azt legjobban a triton szemeinél lehet látni.

A folyamkavicskákból kirakott mozaik gyorsan terjed.¹ Egyszerű geometrikus mintákkal fordul elő az assosi templomban (*Papers of the Archæol. Inst. of America, Classical Series* I (1882), p. 83, pl. 7; II (1898), p. 69; *Leonhard*, id. m. S. 73, Abb. 14—15), prienei padozatokon (*Wiegand-Schrader*, S. 303—304). Olbiában a város IV. kultúrrétegéből egy előkelő ház peristylumának mozaikjain előfordulnak griffek és más állatok is, me-

lyek párosan palmetták mellé vannak felállítva, s a geometrikus ábrázolás sem marad el. (*Pharmakowsky*, Funde in Südrussland im Jahre 1903. Arch. Anz. XIX (1904) S. 104, Abb. 3; *Isvestija* XIII (1906). XI. tábla, 22—25. ábra.) Sorozatunknak az előbbi déloroszországi olbiai mozaikok némelyikével hasonló értékes gyarapodását — főleg ami az elterjedést illeti — jelenti a durazzói mozaik, melyet *Praschniker* tárt fel. (*C. Praschniker*, Muzakhia und Malakastira. Öst. Jahreshefte XXI—XXII (1922), Beibl. 203—214 Abb. 112—113.) Ez utóbbi töredékes mozaik ábrázolását apuliai vázlatképek nyomán könnyű kiegészíteni (*Gerhard*, Apul. Vasen T. I; *Praschniker*, Abb. 124); egy női mellkép virágkehelyből nő ki, s kétoldalt szép vonalú virágindák veszik körül. E vázák kora Kr. e. 340—300 közé tehető. (*Furtwaengler-Reichold*, Text z. T. 10. S. 88—90; *Pagenstecher*, Unteritalische Grabdenkmäler S. 5 ff; *Pagenstecher*, Exp. Sieghis II, 3, S. 5 ff.) *Praschniker* óvatosan mozaikunk korául a Kr. e. III. sz. első felét nevezi meg, s így fiatalabb, mint az olimpiai mozaik. De a kettő közt van egyezés; ugyanaz a technika, ugyanolyan színű kövecskék vannak felhasználva, s mind a kettőnél fekete alapon jelenik meg az ábrázolás, csak a stílusban van eltérés. Ez utóbbi a mozaikok lótuszpalmettáinak ábrázolásán tűnik fel; az olimpiai szigorúbb, a durazzóin szabad, természetes formákat visszaadó indákat látunk. *Praschniker* szerint olyan a viszony köztük, mintha a fiatalabb attikai vázák palmettáit az apuliai díszedényekével hasonlítani össze.

Az antik mozaikművészet eredetének vizsgálatánál azonban szerintünk nem szabad figyelmen kívül hagyni Szicília és Magna Grecia magas és sok tekintetben az anyaországgal szemben eredetileg adó kultúráját sem.

A mozaikművészet egyik legkorábbi és legértékesebb irodalmi bizonyítéka is Sziciliát említi. Arra a pompás dísz-

¹ *Whitaker*, Motya a Phœnician colony in Sicily. London 1921. p. 198. említ egy peirausi hasonló mozaikot, s idézi *Cornish*, Dict. Greek and Roman Antiquities p. 242. Mivel ez utóbbi idézett műhöz nem tudtam hozzájutni, s így nem sikerült meggyőződnöm a mozaik korai voltáról, csak felemlítésére szorítkozom.

hajóra gondolunk, melyet II. Hieron küldött Syracusából III. Ptolemaiosnak ajándékba, s melynek díszítését az Illiasból vett jelenetek ékesítették, mozaiktechnikával előállítva. (V. ö. *Leonhard*, id. m. 62.; *Rodenwaldt*, Röm. Mitt.) A mozaikok mesterének nevét az irodalmi hagyomány nem őrizte meg, mint azt a hajó készítőjével tette, ki korinthusi görög volt. Egy helyi virágzó mozaikművességgel kell itt számolnunk, s a szicíliai emléanyag mellőzése miatt *Leonhard* (id. m. S. 63) téves következtetésre jut, mikor a mozaik készítőjében az anyaországból behívott görög munkást keres.

Sziciliában ugyanúgy megvolt annak 2 lehetősége, hogy a mozaikművészet felvirágozzék az anyaországtól függetlenül is. *Onorio Fasiolo* a mozaikművészet eredetét egyenesen Sziciliába helyezi. (*O Fasiolo*, I mosaici d'Aquileia. Roma, 1915. p. 13—39.) Nem érdektelen megjegyezni, hogy *Hittorff* már 1851-ben helyes úton járt, mikor egy általa Selinusban felfedezett geometrikus mintákat ábrázoló stukk templompadozatról megjegyezte, hogy az ilyen festett stukk padozatok úgy itt, mint másutt is, a mozaik technika előzői, s a nyomukba jövő mozaikpadozatok az ilyen stukk padozatok díszítőelemeit folytatják tovább. (*Hittorff*, Architecture polychrome chez les grecs. Paris 1851. p. 429; *Fabia*, id. m. p. 35 seq.) Szicília és Magna Graecia területén jelentkeznek először az olyan mozaikpadlók, melyeknek geometrikus és architektonikus díszítőelemei a nagy templomok festett terrakotta díszait tüntetik fel; ilyenek Görögországban csak a római korról tűnnek fel, s a római császárkor mozaikművészete az egész birodalomban meghonosítja Magna Graecia közvetítő szerepét a durazzói mozaikon is kimutathatjuk, mely az apuliai vázaképekkel áll szoros kapcsolatban.

De szicíliai talajon is ugyanazt a fejlődési utat tette meg a mozaik a festett stukkó templom-padozatoktól a már-

vány szemcsés megjelenéséig, mint az anyaországban és a szigeteken. Színes folyamkavicsokból előállított mozaikpadlók ismeretesek Motya szigetéről. (*Pace*, Gli scavi di Motyia. Ausonia X (1921) p. 9, fig. 5; *Whitaker*, Motya a Phœnician colony in Sicily. London, 1921. p. 194, fig. 24 A—B; *K. Lehmann-Hartleben*, Arch. Anz. XLI (1926) S. 183, Fig. 24.)

Ezek a keret hullámdísz, mean-der, palmetta képezi, a képmezőt küzdő állatalakok és rombuszokkal telt mezők töltik ki, fekete alapon fehér kövecskékkel adva vissza az ábrázolásokat. Motya helyi kutatója, *Whitaker* a mozaikok korát a Kr. e. V. század második felébe helyezi, vele szemben *Lehmann-Hartleben* a Kr. e. III. sz.-ot nevezi a mozaik korául, mely szerintünk, ha a *Whitaker* megállapításait és ásatásait nézzük, túlkésői datálás, s helyesebb a IV. század második felébe való helyezése.

A mozaikművészet eredetének kérdése — mint a fentiekből kitűnik — ma sem tekinthető lezártnak. Egypár új leletre van még szükség, hogy a mozaik első jelentkezését pontosabb helyhez köthessük, s Görögországot vagy Sziciliát tegyük meg a mozaikművészet kiinduló helyének.

Görög talajról a padlómozaikok dívata Nagy Sándor hódításai révén új virágzásra jutott. Elvándorolt Antiochiába, Alexandriába és Pergamonba is. Egy másik úton, II. Hieron ajándéka révén a syracusai készítmény jutott el III. Ptolemaios udvarába, mint hajódíszítés, s hogy ez utóbbi révén is megkedvelték ezt a technikát, arra világosságot derít az a hagyomány, hogy IV. Ptolemaios már Alexandriában készíttetett olyan díszhajót, mely *ἄντρα*-szerűen mozaikinkrustációval volt ékes, s ezzel akarta felülmúlni II. Hieron ajándékát.

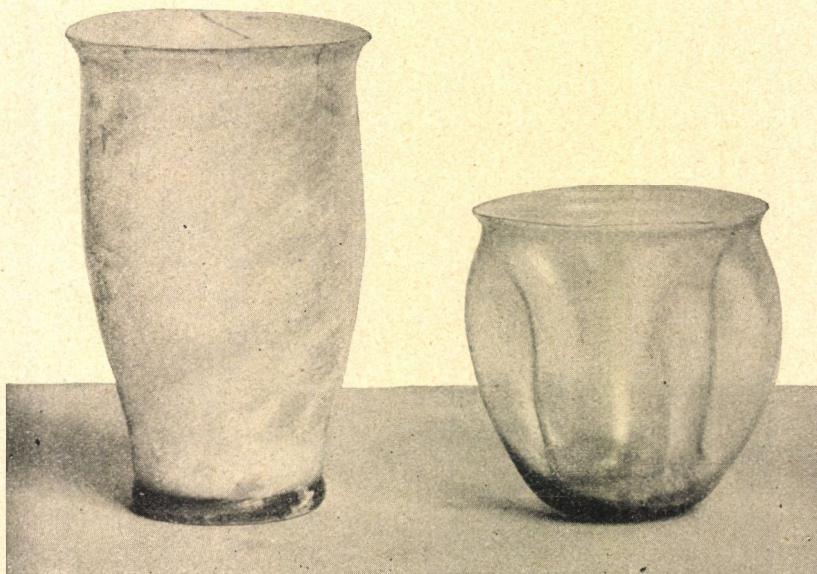
A mozaik ily elterjedése nagyban hozzájárult továbbfejlődéséhez. A keleti pompás szőnyegdivat egyengette elter-

jedése útját, Kelet értékes színes drágakövei, Alexandria fejlett üveggyártása voltak szükségesek ahhoz, hogy ez az anyagban élő művészet a nagy elveszett görög festészetnek ha nem is teljesen hű, de sokat pótló tükre lehessen. (V. ö. *Ippel*, Pompeji 1925; (Seemann *ber. Kunststätten* 68) S. 142 f.) A folyamkavicsos mozaiktól hosszú volt az út, míg a foko-

pez a hellenisztikus és a későrómai mozaikművesség közt, s a festészettől függetlenül magára hagyatva, mutatja, mint volt képes az eredeti hagyomány századokig fennmaradni. (V. ö. R. *Herbig*, *Mosaik im Casino der Villa Borghese. Röm. Mitt.* XL (1925) S. 295—296.)

Róma, 1927 március.

Nagy Lajos.

89. KÉP. DUNAPENTELE.

90. KÉP. SZOMBATHELY.

zott színesség és finomvonalas rajzok által a delosi tigrisen lovagló Ámort ábrázoló (M. *Bulard*, *Mon. Piot* XIV (1907) Tav. XIV; *Leonhard*, *id. m. Abb.* 6), a Pompejiben talált samosi Dioskurides mozaikjaiig (*Bieber-Rodenwaldt*, *Arch. Jahrb.* XXVI (1911) S. 7. ff.), vagy a palermói Nagy Sándor vadászatát ábrázoló mozaikig eljuthatott (*E. Gabrici*, *Monumenti antichi*, XXVII (1922) tav. III. p. 193 seq.).

De görög talajon még tovább is megmaradt a nyoma a korai technikának pl. az olympiai római thermákban. (*Olympia* II. Taf. 107.) Egy ilyen darab hivat ké-

A M. Nemzeti Múzeum legújabb római üvegszerzeményei.

A magyar régészeti kutatásnak és irodalomnak egyik mulasztása, hogy a római életnek közhasználati tárgyait évtizedeken keresztül nem méltatta kellő figyelemre; a helyett, hogy történelmi, topográfiai, sőt stíluskritikai szempontból is felette fontos, a reálarchaeologia körébe tartozó, különféle anyagú tárgyak és leletek ismertetésével, azoknak egymás kor meghatározása szempontjából is rendkívül kíváncsok egybevetésével foglalkoztunk volna, a sokszor nem is hazai